

DE VERHOUDING TUSSEN RECHTSFILOSOFIE EN RECHTSSOCIOLOGIE

DOOR

Prof. Dr. Herman DOOYEWEERD

HOOGLERAAR AAN DE VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM
VOORZITTER VAN DE VERENIGING VOOR WIJSBEGEERTE DES RECHTS
LID VAN DE KON. NED. ACADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

In een in september 1962 opgestelde belangrijke nota betreffende de ontwikkeling der rechtssociologie in Nederland heeft de Sociaal-Wetenschappelijke Raad der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen gewezen op de grote achterstand in deze ontwikkeling zowel in als buiten Nederland (1) en enige aanbevelingen gedaan om de systematische beoefening van deze tak der sociale wetenschappen in Nederland krachtig te stimuleren. De Raad acht het aannemelijk, dat de bestaande situatie op het gebied der rechtssociologie door een reeks van factoren is beïnvloed. « Daartoe behoort », volgens het rapport, « wellicht de omstandigheid, dat het rechtssociologische denken lange tijd zeer nauw met het rechtsfilosofische is verbonden geweest, hetgeen een zelfstandige ontwikkeling van het eerste kan hebben belemmerd ».

Deze laatste, overigens voorzichtig geformuleerde, onderstelling is in haar algemeenheid historisch gezien niet geheel duidelijk en lijkt ook niet onbedenklijk in haar strekking. Immers zij wekt, wellicht onbedoeld, de indruk uit te gaan van de opvatting dat de rechtssociologie eerst tot behoorlijke wetenschappelijke ontwikkeling kan komen, wanneer zij zich losmaakt van de rechtsfilosofie. Deze opvatting onderstelt dan natuurlijk, dat de rechtssociologie geen rechtsfilosofische en algemeen wijsgerige fundering behoeft. Naar

(1) Hierbij wordt echter gezwezen over de zeer belangrijke arbeid, reeds vóór de tweede Wereldoorlog verricht door het Internationaal Instituut voor Rechtssociologie te Parijs.

mijn overtuiging, waarin ik gelukkig niet alleen sta, is deze onderstelling principieel onjuist. Ik wil trachten in deze bijdrage tot de Feestbundel voor Prof. Dr. F. Van Goethem zo kort mogelijk mijn gronden voor deze overtuiging uiteen te zetten. Dat mijn, ook in de kring der Nederlandse rechtsfilosofen zeer gewaardeerde Leuvense ambtgenoot — hij werd op de laatste jaarvergadering van de Nederlandse Vereniging voor Wijsbegeerte des Rechts opnieuw tot bestuurslid gekozen — voor het probleem i.z. de verhouding tussen de rechtsfilosofie en de rechtssociologie belangstelling heeft, meen ik als vanzelfsprekend te mogen aannemen.

Reeds bij de eerste poging het gebied der rechtssociologie van dat van de andere « modale » (2) takken van de wetenschap der samenleving, zoals de moraalsociologie, de geloofssociologie, de economische sociologie, de taalsociologie, de esthetische sociologie, enz., af te bakenen, stuit men op het rechtswijsgerig probleem i.z. de transcendentaal-juridische ervaringswijze van de samenlevingsverhoudingen, in haar algemeen modale onderscheidenheid van en innerlijke samenhang met alle andere transcendentale ervaringswijzen (modale aspecten) van deze verhoudingen.

Anderzijds stuit men op de onloochenbare stand van zaken, dat de werkelijke samenlevingsbetrekkingen in de onderlinge samenhang harer modale aspecten slechts in typische individualiteitsstructuren kunnen worden ervaren, waarvan althans de interne structuurprincipes een invariant-transcendentiaal karakter moeten dragen, omdat zij de ervaring van de veranderlijke sociale vormen, waarin zij zich in de loop der geschiedenis verwerkelijken, eerst mogelijk maken. Het onderzoek van de transcendentale principes dezer typische individualiteitsstructuren behoort tot de taak van de wijsgerige sociologie.

Het gaat hierbij om het verwerven van inzicht in de typische *innerlijke* aard der samenlevingsverhoudingen binnen de verschillende sociale levenskringen, welke aard door de bedoelde typische structuurprincipes bepaald is, en zich, bij alle veranderlijkheid van de menselijke vormgeving aan deze verhoudingen, in zijn constantheid handhaaft. Onder invloed van positivistische en historistische visies op de sociale werkelijkheid is de moderne sociologie ertoe gekomen de typische innerlijke aard der bijzondere samenlevingskringen te verwarren met de variabele sociale vormen, waarin

(2) De betekenis van deze term wordt hieronder in de tekst verklaard.

haar interne structuurprincipes zich verwerkeliĳken. Het gevolg was, dat men de innerliĳke aard der onderscheiden sociale levenskringen zelve als een veranderliĳk historisch verschijnsel ging beschouwen, waardoor de gehele typologie van deze levenskringen op losse schroeven kwam te staan. Het zijn immers juist de met de historische ontwikkeling ener samenleving variërende, sociale ontstaans- en bestaansvormen dezer sociale sferen, waarin zij zich op allerlei wijzen met elkander vervlechten. In de sociale bestaansvorm van een binnen onze gedifferentieerde Westerse samenleving fungerend boerengezin b.v. is de interne typische structuur der natuurlĳke, op de afstamming in de eerste graad gebaseerde, gezinsgemeenschap ten nauwste vervlochten met die van het boerenbedrijf. Niettemin is de innerliĳke aard der natuurlĳke gezinsgemeenschap radicaal verschillend van die van het eigenliĳke bedrijf; evenals het typische interne structuurprincipe der natuurlĳke gezinsgemeenschap radicaal verschillend is van dat van staat en kerk, waarmede ze nochtans in onze moderne Westerse samenleving door haar sociale ontstaans- en bestaansvormen op velerlei wijzen structureel vervlochten is, resp., wat de kerk betreft, vervlochten kan zijn. De interne structuurprincipes nu, die de typische innerliĳke aard der onderscheiden samenlevingskringen bepalen, bepalen ook de innerliĳke aard van de typische rechtssferen dezer laatste. Het is de taak der wijsgerige rechtssociologie, als onderdeel der rechtsfilosofie, de typische innerliĳke aard dezer rechtssferen, die uit de algemene modale structuur van de juridische ervaringswijze of het juridisch ervaringsaspect niet is af te leiden, te onderzoeken.

Het achterwege laten van dit rechtswijsgerig onderzoek, dat op een tweede transcendentale dimensie van de rechtservaring, de *sociaal-typische* gericht is, die zich overigens slechts binnen de grenzen der eerste, de transcendentiaal-modale, kan openbaren, is zeker niet bevorderliĳk geweest voor de ontwikkeling van de sociologie van de positieve en dus veranderliĳke rechtsordeningen en de daarop betrokken feitelĳke gedragingen der mensen naar haar juridisch aspect. Want het heeft ten gevolge gehad, dat in de « theoretische rechtssociologie » de zo fundamenteel belangrijke typologie van de bijzondere rechtssferen naar de innerliĳke aard der onderscheiden samenlevingskringen waartoe zij behoren, of vrijwel geheel buiten beschouwing bleef, of verward werd met een formeel-logische klassificatie van de specifieke rechtssferen der « sociale groepen » naar de meest uiteenlopende willekeurige criteria, die los van de innerliĳke

structuur-typische aard der sociale levenskringen waren opgesteld, en dus geen wezenlijke grondslag aan de bedoelde typologie konden geven.

Het valt op, dat deze verwarring juist bij een rechtssocioloog als Georges Gurvitch valt te constateren, die, in tegenstelling tot zovele andere rechtssociologen, de innerlijke band tussen de rechtssociologie en de rechtsfilosofie zo nadrukkelijk op de voorgrond heeft gesteld en voortdurend gewezen heeft op de noodzakelijkheid van een gedetailleerde typologie van de onderscheiden rechtssferen, waarvan hij het gemis bij verschillende beoefenaars der theoretische rechtssociologie terecht als een ernstig gebrek beschouwde. « There is no sociology of law without a philosophy of law and vice versa », zo schreef Gurvitch in zijn boek *Sociology of Law* (1947, blz. 39).

Maar onder de drieledige taak, die hij aan de rechtsfilosofie toekent (3), zoekt men tevergeefs die van het opsporen van de interne transcendentale structuurprincipes der verschillende typen van rechtssferen. Gurvitch' « juridische typologie van de sociale groepen » mist een transcendentale wijsgerige basis. Zij wordt door hem uitsluitend beschouwd als een schematisch hulpmiddel in dienst van de juridische sociografie van de pluraliteit en variabiliteit van de typische rechtssferen (« frameworks of law ») der bijzondere sociale groepen in een al-omvattende samenleving op een bepaald historisch tijdstip (a.w., blz. 189). Van een onderscheiding tussen de innerlijke invariante wezensaard van de typische rechtssferen der sociale levenskringen en hun variabele vormgeving in de loop der geschiedenis vindt men in zijn rechtssociologie geen spoor. De in de moderne sociologie overheersende historistische visie op de menselijke samenleving, die, ofschoon in een zgn. « idealistisch-realistische » versie, ook bij de zo sterk door Bergson's levensfilosofie beïnvloede Gurvitch valt te constateren, laat voor een dergelijke onderscheiding geen plaats.

Toch moet het duidelijk zijn, dat een consequente doorvoering van deze visie, die ten aanzien van de typologie der « sociale

(3) Nl. 1. het doordringen achter juridische « constructies en symbolen » tot de « onmiddellijke » juridische ervaring, 2. het aangeven van de criteria ter onderscheiding van de juridische en andersoortige (nl. de morele, de religieuze, esthetische en « intellectuele ») ervaring, en 3. de onderscheiding binnen de juridische waarden, die in « normatief-sociale » feiten zijn geïncarneerd, tussen de objectief geldige en de slechts op een subjectieve illusie van de « collectieve geest » berustende.

groepen » een extreem nominalisme impliceert, niet mogelijk is zonder de grondslagen der rechtssociologie en van de wetenschap der rechtshistorie aan te tasten. Wanneer de innerlijke typische wezensaard zelf van de natuurlijke huwelijks- en gezinsgemeenschap, de staat, de institutaire kerk, de bedrijfsgemeenschap, om slechts enkele voorbeelden te noemen, in de historische ontwikkeling der Westerse en niet-Westerse samenlevingen aan verandering onderhevig zou zijn, dan zou immers iedere begripsonderscheiding tussen deze gemeenschapstypen (en hun interne typische rechtssferen) en iedere gedachte aan een historische ontwikkeling van de door deze typen bepaalde rechtssferen, haar grondslag verliezen. Gurvitch ziet zich dan ook gedwongen in zijn typologie van de bijzondere sociale « groepen » blijkbaar als constant beschouwde algemene criteria (4) te hanteren, die in onderlinge combinatie deze groepen naar hun typische algemene aard moeten karakteriseren en die hij b.v. benut om althans van de staat een begripsomschrijving te kunnen geven, welke onafhankelijk is van zijn fungeren in een Westerse of niet-Westerse samenleving en van bepaalde perioden van zijn cultuur-historische ontwikkeling. Deze definitie (a.w., p. 188) berust op een combinatie van twee der door hem ingevoerde typologische criteria, nl. dat van de « functie », nader getypiseerd als die van een aaneengesloten geheel van locale groepen (« *the bloc of locality groupings* »), en dat van (het monopolie der) onvoorwaardelijke dwang (« *unconditional restraint* »), dat hij ook « politieke soevereiniteit » noemt. Maar deze definitie mist het structuur-typologisch karakter, dat een begripsomschrijving van de typische innerlijke wezensaard van de staat, evenals van die van andere sociale levenskringen, moet bezitten. De twee door Gurvitch gebruikte criteria, dat van de « functie » en dat van de onvoorwaardelijke dwang, zijn geheel onafhankelijk van elkander, temidden van een reeks andere niet nader verantwoorde criteria geïntroduceerd voor een algemene typologische indeling van

(4) Deze criteria zijn de volgende :

1. naar de omvang (bijzondere en alomvattende groepen),
2. naar de duur (duurzame en niet duurzame),
3. naar de « functie », waarover nader in de tekst,
4. naar de « attitude » (verdelende en verenigende groepen),
5. naar het al of niet georganiseerd zijn,
6. naar de vorm van dwang (groepen met voorwaardelijke en met onvoorwaardelijke dwang),
7. naar de graad van eenheid (unitarische, federalistische en geconfedereerde groepen), een criterium dat alleen op georganiseerde groepen toepasbaar is.

de sociale groepen. Van een innerlijke typisch-structurele samenhang tussen deze beide criteria blijkt niets. Ze worden eerst achteraf ten behoeve van een definitie van het staatsverband uitwendig met elkaar verbonden, omdat Gurvitch moet toegeven, dat « onvoorwaardelijke dwang » ook in geheel andere typen van gemeenschappen (als het natuurlijk gezin, de clan, de Middeleeuwse Kerk, de vakorganisaties met gedwongen lidmaatschap in een totalitaire staat (5) kan voorkomen. Maar dan kan die onvoorwaardelijke dwang ook niet in een innerlijk noodzakelijke typische samenhang staan met het criterium van « *locality group* ».

« *Locality groups* » zijn volgens de schrijver groepen verbonden door « *proximity* », d.i. ruimtelijke nabuurschap. Zij zouden één van de zes typen zijn (6), waarin alle « duurzame groepen » kunnen worden verdeeld, waarbinnen een één- of méér-« functionele » gemeenschapsband het sociale evenwicht beheerst. Het criterium voor deze typologische indeling is dan « de algemene aard van hun functie (s) », waarbij onder « functie », in tegenstelling tot vooraf bepaalde doelstelling, verstaan wordt een gemeenschapstaak, geïnspireerd door één of meer « waarden », die werkzaam worden in een sociaal milieu, een opvatting die kennelijk is beïnvloed door Maurice Hauriou's leer van de « *institution* ». Men behoeft echter deze zes « generiek-functionele » typen van groepen en de daaronder gerangschikte species slechts een ogenblik nader te bezien, om tot de overtuiging te komen, dat zij met een wezenlijk structuurtypologisch onderzoek van de samenlevingsverhoudingen niets van doen hebben. Zo worden b.v. onder deze zes « functionele » grondtypen zowel gedifferentieerde als primitieve ongedifferentieerde onder-typen gerangschikt, waardoor de gehele typologie naar de « functie » der sociale groepen een volstrekt willekeurig karakter krijgt. Men vraagt zich tevergeefs af, waarom de op « *mystic parentage* » gebaseerde primitieve, ongedifferentieerde clan te zamen met de natuur-

(5) Dit laatste door Gurvitch gegeven voorbeeld toont overigens dat hij geen inzicht heeft in het principieel verschil tussen de typische interne rechtssfeer ener vakorganisatie en haar externe functie van dwangorganisatie in de publiek-rechtelijke rechtssfeer van een totalitaire staat. Deze laatste functie kan ze immers nimmer uit eigen hoofde, d.w.z. naar haar eigen innerlijke aard hebben, doch is haar van buiten af opgelegd door de staat met zijn totalitaire doelstellingen. Slechts in de haar innerlijk vreemde functie van *staatsorgaan* kan ze dus tot dwangorganisatie worden.

(6) NL. a) kinship groups ; b) locality groups ; c) economic activity groups ; d) groups of non-lucrative activity ; e) mystic-ecstatic groups ; f) friendship groups or groups of table-companions, admirers or followers of one leader, etc.

lijke, op bloedverwantschap gebaseerde familie en gezinsgemeenschap onder de « *kinship groups* » wordt gerangschikt (blz. 185) en niet b.v. onder de « *economic activity groups* », of de « *mystic ecstatic groups* », waaronder de kerken, congregaties, religieuze orden en secten, te zamen met de « magische broederschappen » (!) als « onder-typen » worden gebracht. Immers even te voren verklaarde Gurvitch, dat in de « archaïsche samenleving » « the familiy is identical with the clan, which is itself identical with the church (!) (7) and the political group », terwijl hij de « magische broederschap » in deze samenleving vereenzelvigde met de « *occupational group* », die hij als een ondertype van de « *economic activity groups* » had gekarakteriseerd.

De in zijn indeling sub d) genoemde « *groups of non-lucrative activity* » zijn eenvoudig een verzamelnaam zonder enige wezenlijk structureel-typologische betekenis, evenals de sub f) genoemde groepen, waarvan het aangegeven gemeenschappelijke grondtype een wel zéér onomlijnde zin blijkt te hebben.

Het spreekt vanzelf, dat op zulk een wankel grondslag ook van een wezenlijke structuur-analyse van de interne rechtssferen der onderscheiden typen van gedifferentieerde, resp. ongedifferentieerde samenlevingskringen geen sprake kan zijn.

Het is geenszins onze bedoeling — en binnen het bestek van deze bijdrage ook volstrekt onmogelijk — op Gurvitch' uiterst gecompliceerde rechtssociologie als geheel in te gaan. Wij brachten het onderdeel zijner rechtssociologie, dat hijzelf de « *differential sociology of law* », of de « *jural typology of particular groupings* » noemt, slechts ter sprake om te doen zien, dat een structuur-typologie van de bijzondere rechtssferen der onderscheiden samenlevingskringen ons voor transcendentaal-wijsgerige problemen stelt, die niet straffeloos kunnen worden genegeerd. Welke zijn die problemen?

Zij hangen ten nauwste samen met de onderlinge verhouding tussen de modale aspectsstructuren en de typische individualiteitsstructuren van onze tijdelijke ervaringswereld.

Wanneer Gurvitch de rechtsfilosofie te hulp roept om het criterium te ontdekken, waardoor het onderzoekingsveld van de *rechts*-sociologie kan worden afgebakend van dat van de *moraalsociologie*,

(7) Bedoeld is hiermede « godsdienstige gemeenschap », die, naar Gurvitch ten onrechte aanneemt, bij de clans altijd van totemistische aard zou zijn. Het is zelfs niet juist, dat in totemistische clans de totem altijd als een god wordt beschouwd.

de *godsdiens*sociologie, de *economische* sociologie, de *estetische* sociologie enz., dan blijkt onmiddellijk, dat hij zich geen rekenschap geeft van het transcendentaal-*modaal* karakter van het hier aan de orde zijnde probleem.

Want zodra hij in de Inleiding zijner *Sociology of Law* het rechtsfilosofisch probleem i.z. de « definitie van het recht » aan de orde stelt, legt hij er de nadruk op, dat het er om gaat « op een niet dogmatische wijze » inzicht te krijgen in de « *specifity of the complex reality of law* » (a.w., blz. 41).

En omdat juist de rechtssociologie volgens hem die complexe sociale realiteit van het recht heeft te onderzoeken, moet de rechtsfilosofie bij het onderzoek naar de specifieke criteria van de rechtservaring en de rechtswerkelijkheid in nauw contact met de rechtssociologie blijven en zijn deze beide « wederkerig van elkaar afhankelijk ». De schijnbare contradictie vervat in die « wederkerige afhankelijkheid » zou dan haar oplossing vinden in zijn theorie van de, aan rechtsfilosofie en rechtssociologie (evenals aan de dogmatische rechtswetenschap) gemeenschappelijk ten grondslag liggende onmiddellijke collectieve juridische ervaring (8), « infinitely variable in both spiritual and sense data and alone making it possible to grasp the full reality of law » (a.w., blz. 241).

Maar wat hebben wij dan toch te verstaan onder « *the full reality of law?* » En wat voor zin kan het hebben in een definitie van « het recht » te zoeken naar de specifieke kenmerken van de « volle rechtswerkelijkheid », zoals die alleen zou zijn te vatten in de onmiddellijke « integrale » juridische ervaring? Er bestaat geen specifieke sociale werkelijkheid van *slechts juridisch* karakter. Het « juridische » is nooit meer dan een *modaal aspect* van een sociale werkelijkheid, die ons slechts in een grote verscheidenheid van typische individualiteitsstructuren en haar onderlinge vervlechtingen gegeven is. En die individualiteitsstructuren omvatten in beginsel *alle* modale aspecten van onze tijdelijke ervaringswereld in hun onverbreekelijke onderlinge zin-samenhang. Maar binnen deze integrale structuren worden de modale aspectfuncties der sociale werkelijkheid geïndividualiseerd en in een typisch structuurverband gesteld als getypiseerde modale functies van een individueel geheel.

(8) Deze onmiddellijke of spontane juridische ervaring bestaat volgens Gurvitch in collectieve acten van erkenning van « geestelijke waarden », belichaamd in sociale feiten, waarin ze gerealiseerd en door de « gerechtigheid » in een, zij 't al labiel, evenwicht gebracht zijn.

Daarom kan het juridisch gezichtspunt, dat de rechtssociologie van de economische, de esthetische, de morele of de godsdienst- (liever geloofs-)sociologie onderscheidt, nimmer een specifieke sociale werkelijkheid omvatten. Of, anders gezegd, het fundamentele rechtsbegrip, dat Gurvitch terecht een noodzakelijke rechtswijsgerige vooronderstelling van de rechtssociologie acht, kan uitsluitend worden gewonnen langs de weg van een transcendente analyse van de modale structuur der juridische ervaringswijze, die als zodanig uitsluitend een *modus quo*, een *hoe*, maar niet het *concrete wat* van onze integrale sociale ervaring betreft.

Gurvitch, die het rechtsbegrip wil betrekken op een specifiek juridische « sociale werkelijkheid », verstrikt zich bij die poging in onoplosbare tegenstrijdigheden. Enerzijds stelt hij dat « the most immediate data of jural experience are « normative facts » and the « justice » which governs them » (a.w., blz. 42). Anderzijds schrijft hij even te voren : « The social reality of law is neither an immediate datum of intuition nor a content of sense perception, but is rather a construct of reason, moreover, detached from social reality as a total phenomenon » (blz. 41) (9). Nu bestaat de « sociale werkelijkheid van het recht » volgens Gurvitch in de eerste plaats juist uit « normative social facts » van een specifiek juridisch karakter. Als zulke « facts » dan een constructie van de rede zijn en slechts abstracties uit de « sociale werkelijkheid als een totaalverschijnsel », hoe kunnen zij dan tot de meest onmiddellijke *data* van de juridische ervaring behoren ?

De rechtssociologie moet, zo zegt hij, met de hulp van de rechtsfilosofie beginnen « by delimiting the jural facts from those social facts which, being equally related to spiritual values, are most

(9) Deze, verre van duidelijke, uitspraak berust op de onderstelling, dat de filosofische criteria ter onderscheiding van « het juridische », « het morele », « het esthetische » en « het religieuze » ons in staat behoren te stellen « to isolate in the reality of collective conduct and external patterns the working of law, of morality, of religion or aesthetics » (blz. 39).

De « sociale werkelijkheid van het recht » is dan, evenals die van de moraal, de godsdienst of de esthetica, een abstractie uit de sociale werkelijkheid als totaalverschijnsel, en kan dan dus geen onmiddellijk gegeven zijn van de intuïtieve rechtservaring in de door Gurvitch bedoelde zin. De onhelderheid en innerlijke tegenstrijdigheid van Gurvitch' gedachtengang schuilt in de voortdurende verwarring van het juridische, het morele, het pistische en het esthetische, als transcendente *ervaringswijzen*, met geabstraheerde « soorten van sociale werkelijkheid ».

closely akin to the facts of law, i.e., moral, religious, aesthetic and similar facts ».

Onder « *jural facts* », of « *facts of law* » verstaat Gurvitch dan blijkens zijn nadere toelichting de « *normatieve feiten* », die de onmiddellijke materiële bronnen van het positieve recht zijn en die hij scherp onderscheidt van de secundaire rechtsbronnen, b.v. de technische procédés voor het constateren van deze normatieve feiten, zoals een wet, een statuut, een overeenkomst enz., die men gewoonlijk juridische ontstaansvormen van recht noemt. In tegenstelling tot Eugen Ehrlich's naturalistische opvatting van de « *Tatsachen des Rechts* » wil hij deze « *facts of law* » in wezenlijk *juridische* zin, d.i. als *rechtsfeiten* vatten, waarin « *juridische waarden* » belichaamd zijn. Iedere sociale groep, waarin een actieve vorm van sociaal leven overheerst en waarin zich juridische waarden belichamen, en ook iedere alomvattende samenleving, waarin zulke groepen fungeren, doen zich volgens hem gelden als zulke « *jural normative facts* », die hun eigen recht voortbrengen. En hetzelfde geldt volgens hem van de « *micro-sociologische elementen* », waaruit deze groepen en samenlevingen zijn opgebouwd en waaronder hij verstaat de wijzen van gebondenheid aan en door het sociale geheel, of de vormen van sociabiliteit.

Maar « *rechtsfeiten* » kunnen ook voor de rechtssociologie nooit meer zijn dan het *juridisch aspect* van werkelijke sociale feiten. Het kan hier dus niet gaan om een *bijzonder soort* sociale feiten. Er bestaan wel sociale feiten, die naar hun individualiteitsstructuur *typisch* door hun juridisch aspect *gekwalificeerd* zijn, gelijk er andere zijn van b.v. *typisch economische*, *esthetische*, *morele* of *geloofskwalificatie*. Maar ook in de *typisch juridisch gekwalificeerde* sociale feiten, zoals b.v. een rechterlijke uitspraak in een burgerrechtelijke of strafrechtelijke procedure, is het « *rechtsfeit* » slechts een modaal aspect van een *werkelijk* sociaal feit, waarin dit laatste nimmer kan opgaan. En *a fortiori* kunnen « *sociale groepen* » en « *samenlevingen* » geen « *normatieve feiten* » in slechts-juridische zin zijn.

Zonder een behoorlijk inzicht in de *modale* structuur van het juridisch ervaringsaspect in zijn onverbreeklijke samenhang met de overige modale aspecten onzer ervaring is geen inzicht te verwerven in de transcendente structuurprincipes van de *typische* interne rechtssferen der bijzondere samenlevingskringen. Want de pluraliteit dezer typische rechtssferen, waarop Gurvitch in zijn rechtssociologie terecht de nadruk heeft gelegd, is slechts mogelijk op de grondslag

van de eenheid van modale structuur onze juridische ervaringswijze, krachtens welke wij aan al deze typische rechtssferen gelijkelijk rechtskarakter toekennen, onafhankelijk van hun *juridische typiciteit*.

Slechts door een zorgvuldige transcendentale analyse van deze modale structuur kan de rechtsfilosofie aan de rechtssociologie een dynamisch en nimmer afgesloten begrip van de juridische ervaringswijze leveren, waarin het juridische zich zowel in zijn fundamentele *onherleidbaarheid tot*, als in zijn onverbreekelijke *zin-samenhang met* alle andere modale aspecten van onze ervaringshorizon aftekent. Wanneer Gurvitch overijld iedere transcendentale « definitie van het recht » afwijst en haar op gelijke voet met de verschillende « metafysische, normatieve, psychologische, utilitaristische en sociologische » definities tot de « willekeurige en dogmatische constructies » rekent (10), dan komt dit slechts hierdoor, dat hij enerzijds de transcendentale methode bij de definiëring van het rechtsbegrip slechts kende in haar neo-Kantiaanse, zgn. « critisch-idealistische » concepties, en anderzijds aan het rechtsbegrip de onmogelijke taak stelde de criteria te leveren voor de afbakening van een specifiek juridische sociale werkelijkheid, die, gelijk we zagen, niet kan bestaan, en ook als een « constructie van de rede » zinloos is.

Wat het eerste punt aangaat, moge ik er op wijzen, dat de door mij in de zgn. « Wijsbegeerte der Wetsidee » ontwikkelde methode voor de analyse van de modale structuur der onderscheiden transcendentale *wijzen* of *modale aspecten* onze ervaring niets van doen heeft met wat Gurvitch noemt een rationalistisch dogmatisme, dat werkt met « *fixed and mummified categories* », zoals dit b.v. met zeker recht van Rudolph Stammler's critisch-idealistisch rechtsbegrip kan worden gezegd. Onze juridische ervaringswijze wordt niet, gelijk Stammler meent, geconstitueerd door een bijzonder samenstel van zgn. transcendentaal-logische denkvormen of categorieën waarin wij een, op het psychisch begeren betrokken, « ervaringsmaterie », ordenen; zij is ook niet *identiek* met het kennistheoretisch rechtsbegrip.

Ze is, juist wegens haar transcendentaal karakter, niet, gelijk ook Stammler nog meent, bepaalbaar *per genus proximum et differentia specifica*. Haar modale structuur is een dynamische zin-structuur, waarin de centrale plaats wordt ingenomen door het structurele kernmoment, dat ik de « modale zin-kern » der juridische ervaringswijze noem en dat de onherleidbaarheid van deze laatste tot andere

(10) A.w., blz. 40 en nader *Expérience juridique et la Philosophie pluraliste du Droit*, blz. 19 vlg.

ervaringswijzen waarborgt. Dit kernmoment kan echter zijn eigen dynamisch zin-karakter slechts openbaren in zijn onverbreekelijke samenhang met een reeks « analogische » zin-momenten, die terugwijzen resp. vooruitwijzen naar alle modale aspecten, die in de transcendentale tijdsorde onze ervaring een vroegere dan wel latere plaats innemen. Deze analogische zin-momenten (door mij resp. de retrospectieve en de anticiperende genoemd) waarborgen het onverbreekelijk zin-verband tussen de juridische en de overige ervaringsmodi (die van hoeveelheid, ruimtelijkheid, beweging, energie-werking, de biotische, de sensitief-zinnelijke, de logische, de cultureel-historische, de symbolische, die van de sociale omgang, de economische, de esthetische, de morele en de pistische of de ervaringswijze van het geloof). Maar hun modale zin is *gekwalificeerd* door de modale zin-kern van de juridische ervaringswijze en mag dus nimmer worden verward met die van de overeenkomstige modale structuurmomenten der niet-juridische ervaringswijzen. Zo weerspiegelt zich in de modale structuur van het juridisch aspect de gehele orde en inter-modale zin-samenhang der transcendentale ervaringswijzen, gelijk dit ook in de modale structuur der andere ervaringsaspecten het geval is.

De transcendentale structuurprincipes echter, die de innerlijke typische wezensaard der verschillende samenlevingskringen bepalen, zijn, gelijk we zagen, beginselen van individualiteitsstructuren, die potentieel *alle* modale aspecten van onze ervaringshorizon omvatten. Ofschoon zij de algemene inter-modale orde dezer ervaringsaspecten volkomen intact laten, brengen zij de verschillende modale functies van de betrokken samenlevingskringen binnen deze aspecten in de structuur-typische samenhang van een individueel geheel. Dit geschiedt voorzover betreft de structuurprincipes der *gedifferentieerde* sociale levenskringen zoals die in een cultureel ontsloten samenleving fungeren, in de eerste plaats doordat één hunner modale aspecten een centrale, kwalificerende rol in het typisch structuurgeheel vervult, wijl daarin de betrokken levenskring naar zijn innerlijke aard zijn « interne bestemmingsfunctie » vindt. Deze « interne bestemmingsfunctie » wordt in de wijsbegeerte der wetsidee scherp onderscheiden van de objectieve, resp. subjectieve doeleinden, waaraan een sociale levenskring dienstbaar is, resp. kan worden gemaakt, omdat deze doeleinden het interne transcendentale structuurprincipe van de betrokken samenlevingskring vooronderstellen en dus nimmer een bestanddeel van dit laatste kunnen zijn.

Zo is b.v. de huwelijksgemeenschap, als instituut, naar de scheppingsorde ongetwijfeld dienstbaar aan de voortplanting van het menselijk geslacht en kan men dus het voortbrengen van kinderen en daarmee de « gezinsvorming » tot de objectieve doeleinden van het huwelijk rekenen. Maar dit doel kan in geen geval de interne structuur van dit laatste bepalen. Immers het gezin, als natuurlijke gemeenschap van een ouderpaar en de uit hun huwelijk ontsproten nog niet volwassen kinderen, is naar zijn innerlijke aard verschillend van de interne echtelijke gemeenschap van man en vrouw, hoe nauw zij ook met deze laatste gemeenschap vervlochten is wanneer uit het huwelijk kinderen geboren worden. Ook een kinderloos huwelijk behoudt zijn interne aard. Het zgn. objectieve doel der procreatie valt dus in ieder geval buiten de interne wezensaard dezer gemeenschap. Datgene daarentegen wat in de W.d.W. haar interne bestemmingsfunctie genoemd wordt, is de typisch leidende of richtinggevende modale functie van haar innerlijk structuurprincipe, dat haar ook van de, genetisch in haar gefundeerde, natuurlijke gezinsgemeenschap van ouders en kinderen onderscheidt.

Hierbij dient te worden bedacht, dat de interne structuurprincipes der verschillende samenlevingskringen, die de typische aard dezer laatste bepalen, noodzakelijk het karakter van structuur-typische *norm*principes dragen, die door menselijke vormgeving een nadere positieve inhoud moeten ontvangen in overeenstemming met de cultuurhistorische situatie ener samenleving. Een menselijke samenleving wordt niet, gelijk een dierlijke, door starre instinctieve sociale aandriften gereguleerd en in stand gehouden. De in haar fungerende sociale levenskringen hebben interne structuurprincipes van normatieve aard en stellen daarom voor haar verwerkelijking een taak aan hen, die met deze realisering belast zijn. In onze zondige wereld is deze verwerkelijking slechts op uiterst gebrekkige wijze mogelijk en ook de op deze gebrekkige wijze gepositieerde structuurnormen kunnen in de feitelijke gedragingen van hen, die in een samenlevingskring aan deze normen onderworpen zijn, geschonden worden.

De ten voorbeeld gekozen huwelijksgemeenschap dan is, gelijk ik in verschillende geschriften uitvoerig heb trachten aan te tonen, naar haar interne bestemmingsfunctie gekwalificeerd als een voor de duur van het leven van de kortstlevende echtgeno(o)t(e) bestemde morele liefdesgemeenschap tussen twee personen van verschillend geslacht. Deze liefdesgemeenschap vertoont binnen de grenzen van de algemene modale structuur van het morele aspect een individua-

liteitstype, dat binnen dit aspect geen oorspronkelijk karakter draagt, maar in laatster instantie terugwijst naar een oorspronkelijk individualiteitstype binnen het organisch levensaspect der huwelijksgemeenschap, dat wegens zijn oorspronkelijk karakter in de W.d.W. het *kerntype* der individualiteit van de interne huwelijksgemeenschap genoemd wordt, nl. de duurzame sexueel-biotische band tussen de echtgenoten. Het morele individualiteitstype van de echtelijke liefdesgemeenschap is typisch gefundeerd in dat van de sexueel-biotische functie van het huwelijk en staat daardoor in een onverbreekelijke structuurtypische samenhang met dit biotisch individualiteitstype. Zo is het transcendentale innerlijk structuurprincipe van het huwelijksinstituut, dat de onherleidbare interne typische aard dezer gemeenschap bepaalt, door twee structuurfuncties, de zgn. « radicaalfuncties », gekarakteriseerd, waarvan de eerste (de morele echtelijke liefdesgemeenschap) de *leidende* of de *interne bestemmingsfunctie*, de tweede (de sexueel-biotische) de *funderende functie* genoemd wordt. De leidende functie behoort alle in de intermodale orde der aspecten aan haar voorafgaande modale functies van het interne structuurgeheel der huwelijksgemeenschap te « ontsluiten » en te richten op de interne bestemmingsfunctie dezer laatste als morele echtelijke liefdesgemeenschap. De modale structuur van de pre-morele aspecten der huwelijksgemeenschap maakt zulks mogelijk doordat haar anticiperende, d.i. naar latere aspecten vooruitwijzende zin-momenten, getypiseerd door het interne structuurprincipe dezer gemeenschap, zich onder leiding van de interne bestemmingsfunctie dezer laatste kunnen ontsluiten. Dit geldt in de eerste plaats van de typisch biotische funderingsfunctie der echtelijke gemeenschap, die in haar typische gerichtheid door de morele liefdeband radicaal verschillend is van de dierlijke biotische functie van de instinctieve paringsdrift.

Het interne structuurprincipe van het huwelijk kan zich op deze wijze in elk zijner modale aspecten uitdrukken. En zo is door dit structuurprincipe ook zijn interne typische rechtssfeer bepaald, die scherp onderscheiden is van de burgerrechtelijke, resp. de kerkrechtelijke, resp. (in een nog ongedifferentieerde samenleving) de primitief volksrechtelijke sfeer der huwelijksverhoudingen, welke gegrond zijn in de verflechting dezer laatste met staat en kerk, resp. met het ongedifferentieerde volksverband. Alle *interne* rechtsverhoudingen tussen man en vrouw in de huwelijksgemeenschap zijn naar het normatief structuurprincipe dezer gemeenschap typisch moreel

gekwalficeerd door de echtelijke liefdesverhouding, die op haar beurt typisch biotisch is gefundeerd. Vandaar dat de interne rechten en rechtsplichten der echtgenoten t.o.v. elkander nimmer, zoals de burgerrechtelijke, door statelijke rechtsdwang kunnen worden gesanc-tioneerd, hetgeen aan hun modaal juridische geaardheid geen af-breuk kan doen, omdat deze onafhankelijk is van het typisch struc-tuurprincipe der intern statelijke rechtsverhoudingen. Wel kunnen zij ook in de burgerrechtelijke sfeer bepaalde rechtsgevolgen hebben, doordat b.v., zoals de Hoge Raad der Nederlanden in een bekend arrest (van 30 nov. 1945, *N.J.*, 1946, 62) uitmaakte, de voldoening aan de (door mij zo genoemde) moreel gekwalficeerde rechts-plicht (11) van de man, om zijn vrouw na zijn dood niet onverzorgd achter te laten, burgerrechtelijk niet als een schenking wordt be-schouwd, maar als de nakoming van een natuurlijke verbintenis.

Naar de hierboven summier aangegeven structuurtypologische methode dienen ook de interne rechtssferen der overige sociale levenskringen, zoals die in een gedifferentieerde samenleving funge-ren, van elkander te worden onderscheiden (12). Dit onderstelt weer een analyse van hun intern structuurprincipe, waarbij het er steeds op aan komt de onverbreekelijke structuur-typische samenhang van hun interne bestemmingsfunctie en typische funderingsfunctie aan het licht te brengen. De structuurprincipes der sociale levenskringen in een nog ongedifferentieerde samenleving komen zo aanstonds ter sprake.

Het eigenlijk structuurtypologisch onderzoek van de samenlevings-verhoudingen knoopt echter noodzakelijk aan bij een aantal voor-onderscheidingen, die de grondslag vormen voor de horizontale systematische indelingen van deze verhoudingen, met overkoepeling van haar verticale structuur-typische divergentie. Ook deze voor-onderscheidingen mogen geen willekeurig karakter hebben, zij dienen gebaseerd te zijn op wat in de wijsbegeerte der wetstidee de « trans-cendentale typen-categorieën onzer sociale ervaring » genoemd wordt, omdat zij aan alle structuur-typische onderscheiding van de samenlevingsbetrekkingen ten grondslag liggen en deze dus eerst

(11) De H.R. zelf spreekt in zijn, sinds het arrest van 12 maart 1926 (*N.J.*, 1926, 777), gevestigde, nieuwe jurisprudentie over de natuurlijke verbintenis, van een verplichting van « moraal of fatsoen », hetgeen in de discussie over deze jurisprudentie tot veel misverstand heeft geleid.

(12) Ik moge hiervoor verwijzen naar het derde deel van mijn werk *A New Critique of Theoretical Thought*, dat grotendeels aan de structuur-typologie van de samenlevingsverhoudingen is gewijd.

mogelijk maken. De meest fundamentele dezer categoriale onderscheidingen tussen de sociale betrekkingen is die tussen gemeenschaps- en maatschaps- (of inter-individuele, resp. inter-communale) verhoudingen. Onder de eerste versta ik al die sociale betrekkingen, waarin de mensen als leden van een geheel zijn gevoegd; onder de laatste die, waarin de individuele mensen, resp. de gemeenschappen onderling, niet tot een geheel verbonden zijn, maar gecoördineerd naast of zelfs tegenover elkander in de samenleving optreden, hetzij in samenwerking, hetzij in neutrale positie, hetzij in concurrentie- of strijdverhouding. Alle structuur-typische onderscheidingen in de gemeenschaps- en maatschapsverhoudingen onderstellen deze categoriale onderscheiding, die eraan ten grondslag ligt. Het is een onderscheiding, die tegelijk een correlatie impliceert. Want iedere gemeenschapsverhouding heeft naar buiten gezien haar noodzakelijk correlaat in maatschapsverhoudingen en omgekeerd. In de juridische ervaringswijze drukt deze categoriale correlatie zich uit in de wederkerige betrekking tussen juridische gemeenschaps- en maatschapsverhoudingen, die niet tot elkander kunnen worden herleid.

De gemeenschappen zijn categoriaal onderscheiden in natuurlijke en de naar haar aard op organisatie berustende. De eerste (zoals huwelijk, gezinsgemeenschap van een ouderpaar en de uit hun huwelijk ontsproten, nog onvolwassen kinderen, en de bredere cognatische familiegemeenschap) zijn naar haar aard ongeorganiseerd en kunnen zich wegens haar natuurlijk karakter in alle tijden verwelkelijken (zij 't al in zeer variabele sociale vormen). De laatste daarentegen zijn voor haar verwelkelijking aan bepaalde historische voorwaarden gebonden. De organisatie verschaft haar een continu bestaan, onafhankelijk van de levensduur, resp. de duur van het lidmaatschap, harer leden. Wij noemen deze georganiseerde gemeenschappen « sociale verbanden » en haar intern gemeenschapsrecht « verbandsrecht ». In alle verbanden bestaat noodzakelijk gezag en ondergeschiktheid. Van de natuurlijke gemeenschappen mist de ruimere familieband een in haar interne aard gegronde gezags- en ondergeschiktheidsrelatie. In de maatschapsverhoudingen ontbreekt deze relatie *per se*. Wel openbaart zich in deze verhoudingen groot verschil in gaven, bezit en macht, waardoor bepaalde personen resp. gemeenschappen een leidende of overheersende positie in het maatschappelijk verkeer met andere individuele personen, resp. gemeenschappen kunnen innemen. Maar wezenlijk gezag en gehoorzaamheidsplicht bestaan hier niet, evenmin als een duurzame organisatie.

De gemeenschappen zijn verder categoriaal onderscheiden in institutaire en niet-institutaire. De eerste zijn naar haar normatief structuurprincipe bestemd haar leden, hetzij voor de gehele levensduur (zoals in de cognatische familiegemeenschap), hetzij voor een deel daarvan, onafhankelijk van hun wil te omvatten. Behalve de natuurlijke gemeenschappen hebben ook staats- en kerkverband (dit laatste althans voor zover het doopleden heeft) dit karakter, en in een ongedifferentieerde samenleving evenzeer de ongedifferentieerde verbanden, waarop ik zo dadelijk terugkom. Daarentegen berusten de niet-institutaire organisaties naar haar aard op het principe van vrije toe- en uittreding. Vrije vereniging, resp. eenzijdige stichting, beide genomen in de zin van oprichtingshandelingen, waarin, in tegenstelling tot de ontstaansvormen der institutaire gemeenschappen, de bepaling van doel en middelen constitutieve elementen zijn, zijn de typische sociale ontstaansvormen dezer maatschappelijke verbanden.

Tenslotte zijn de samenlevingsverhoudingen naar haar historisch ontwikkelingsniveau categoriaal onderscheiden in gedifferentieerde en ongedifferentieerde. Onder deze laatste stellen i.h.b. de ongedifferentieerde sociale verbanden de algemene sociologie, de rechts-sociologie en de wetenschap van de rechtsgeschiedenis voor een bijzonder structuurtypologisch probleem. In deze ongedifferentieerde gemeenschappen zijn nl. de meest uiteenlopende typische structuurprincipes (b.v. van een unilaterale en ten dele fictieve familieband, weer- en vredegemeenschap, bedrijf, godsdienstige en magische gemeenschap) in één verbandsvorm met elkander vervlochten en tot de eenheid van een typisch structuur geheel verbonden. Hoe is dit mogelijk?

Dit sociaal wijsgerig probleem wordt in wezen uitgeschakeld wanneer men, gelijk Gurvitch doet, de verschillende typen van gemeenschapsverhoudingen, die in het ongedifferentieerde samenlevingsverband met elkander vervlochten zijn, eenvoudig met elkaar vereenzelvigt. Nemen wij als voorbeeld de vaderrechtelijk, resp. moederrechtelijk georganiseerde clans, sibben of gentielverbanden, die bij verschillende primitieve volken (volstrekt niet bij *alle*) als wezenlijk institutaire verbanden fungeren. Is de clan, gelijk Gurvitch beweert, hier identiek met de familie, met de « politieke groep », met de godsdienstige gemeenschap, enz. ? Dit is beslist niet vol te houden. De clan is een georganiseerde gemeenschap, die dwars door de natuurlijke gezins- en familie verhoudingen snijdt en deze dus

nimmer geheel in zich kan opnemen of absorberen. Zij is evenmin identiek met haar functie als « politisch » vrede- en weerverband, of met haar functie van godsdienstige gemeenschap of met haar eventuele functie als magische bedrijfsgemeenschap. Zij kan in zich de karaktertrekken van al zulke typen van gemeenschappen verenigen. Maar tot een typisch structuurgeheel kan dit ongedifferentieerde verband slechts worden doordat het familieprincipe daarin een centrale, leidende rol vervult, zodat zelfs de organisatie van het verband op een kunstmatig, unilateraal en ten dele fictief verwantschapssysteem berust. Dit verklaart ook het verbod van huwelijk tussen clan- of sibbegenoten, zelfs tussen dezulke, wier verwantschap slechts op fictieve, mystieke grondslag rust. Zo kan men zeggen, dat de ongedifferentieerde structuur van het clan- of sibbeverband typisch door het familieprincipe *gekwalificeerd* is en dat deze kwalificatie zich in alle typen van zijn interne georganiseerde gemeenschapsverhoudingen uitdrukt, die daardoor in een ongedifferentieerd structuurgeheel besloten blijven. Ook de interne rechtssfeer van het verband blijft daardoor van een ongedifferentieerd, door het familieprincipe gekwalificeerd karakter. Het structuurgeheel van het verband is echter niet typisch biotisch gefundeerd, gelijk de natuurlijke (cognatische en in zijn verwantschapsgraden begrensde) familie-gemeenschap. Het heeft een typisch cultuur-historische fundering in een ongedifferentieerde machtsorganisatie, die door het kunstmatig verwantschapssysteem een bijzondere hechtheid en intensiteit verkrijgt, nog versterkt door magische en godsdienstige machtsfactoren. Vandaar dat het sibbeverband, evenals de andere ongedifferentieerde verbanden, gedoemd is te verdwijnen, zodra het differentiëringsproces in de cultuur-historische ontwikkeling der menselijke samenleving een aanvang neemt, en dat het in zwak georganiseerde primitieve volksgemeenschappen nog niet te vinden is, gelijk b.v. de bekende Amerikaanse etnoloog Lowie in zijn boek *Primitive Society* met nadruk tegen de vroegere evolutionistische constructie van dit ontwikkelingsproces heeft opgemerkt.

Tenslotte nog enkele korte opmerkingen over de fundamentele betekenis van de transcendentale structuurtypologie van de gedifferentieerde samenlevingskringen en hun typische interne rechtssferen voor de bepaling van hun onderlinge verhouding in de vaak uiterst gecompliceerde structuurvervlechtingen, waarin zij in hun variabele sociale vormen noodzakelijk verweekeld zijn. Het probleem van deze onderlinge verhouding is niet te omzeilen en de vraag, hoe men

haar ziet, is van beslissende betekenis voor de totaalvisie, die een beoefenaar van de differentiële rechtssociologie op het rechtsleven in een samenleving heeft.

Een vervlechting tussen samenlevingsverhoudingen van radicaal verschillend intern structuurprincipe wordt in de wijsbegeerte der wetsidee « *enkapsis* » genoemd. Zij wordt hier scherp onderscheiden van de verhouding tussen een sociaal geheel en zijn delen, zoals b.v. die tussen de Nederlandse Staat en de provincies en gemeenten, waarin hij onderverdeeld is. De deel-geheel verhouding kan zich slechts voordoen binnen de interne sfeer van eenzelfde typisch structuurgeheel en is door het interne structuurprincipe van dit laatste bepaald. Daarom kunnen in een gedifferentieerde samenleving nòch de natuurlijke gemeenschappen van huwelijk, gezin en bredere familie, nòch b.v. een kerkverband, een bedrijf, een universiteit of een private vakorganisatie deel zijn van de staat, op wiens grondgebied zij gevestigd zijn, omdat hun typisch intern structuurprincipe radicaal van dat van de staat verschilt. Hier kan slechts sprake zijn van een enkaptische binding der niet-statelijke gemeenschappen binnen het staatsverband, een binding die slechts de externe betrekkingen der bedoelde gemeenschappen tot de staat betreft, maar haar interne, door haar eigen structuurprincipe bepaalde gemeenschapssfeer niet kan omvatten. Dit is zelfs dan zo, wanneer de enkaptische binding een zeer nauw karakter aanneemt, zodat we van een « ver-eniging » van de staat met bepaalde niet-statelijke verbanden kunnen spreken. Dan ontstaan enkaptische figuren als staatskerk, kerkstaat, staatsbedrijf, staatsuniversiteit, partijstaat, enz. De zgn. variabiliteitstypen die resp. kerk, staat, bedrijf, universiteit, politieke partij in de hier genoemde voorbeelden vertonen, behoren niet tot de interne structuurprincipes dezer sociale verbanden waardoor de innerlijke aard dezer laatste bepaald is, maar tot de variabele sociale vormen, waarin zij worden gerealiseerd.

Alle typen van samenlevingsverhoudingen, naar haar categoriale correlatie van gemeenschaps- en maatschapsbetrekkingen, worden door de sociale vormen waarin zij zich realiseren verward in enkaptische structuurvervlechtingen, waarbinnen zij variabiliteitstypen aannemen, die van haar interne structuurtypen onderscheiden zijn.

Voor de structuurtypologie van de verschillende rechtssferen in een gedifferentieerde menselijke samenleving is deze onderscheiding tussen de interne structuurtypen en de variabiliteitstypen der

gemeenschaps- en maatschapsverhoudingen van fundamentele betekenis. De afbakening van de interne rechtssferen der verschillende sociale levenskringen kan uitsluitend geschieden op de grondslag van hun typische interne structuurprincipes, die hun variabiliteitstypen eerst mogelijk maken. Het zijn ook deze interne structuurprincipes, die in beginsel de oorspronkelijke (niet van andere samenlevingskringen afgeleide) competentiesferen op het gebied der rechtsvorming bepalen.

Daarentegen zijn de juridische ontstaansvormen van positieve rechtsregels, resp. van positieve subjectieve rechtsverhoudingen, in de verschillende rechtssferen (als die van het burgerlijk privaatrecht en intern publiek recht van de staat, van het inter- resp. supra-nationale volkenrecht, van het interne kerkrecht, van het interne (niet-statelijke) bedrijfsrecht, van het interne private verenigingsrecht, van het interne verbandsrecht van instellingen van onderwijs en wetenschapsbeoefening etc. etc.) ware knooppunten van vervlechtingen tussen de onderscheiden rechtssferen. Zonder wijsgerig inzicht in de interne structuurtypen dezer laatste is een behoorlijke analyse van deze vervlechtingen niet mogelijk.